

Olga Wasiuta, Sergiusz Wasiuta

Medialna manipulacja informacją w wojnie hybrydowej Rosji przeciwko Ukrainie

Wprowadzenie

Wraz z początkiem aneksji Krymu i konfliktu rosyjsko-ukraińskiego na wschodzie Ukrainy wzrosło zainteresowanie problemami, wojny informacyjnej, która według autorów jest bezpośrednim zagrożeniem dla tamtejszej ludności. Wojna ta jest ukierunkowana na świadomość ludzi, zmianę postrzegania rzeczywistości, która ma prowadzić do życia w świecie iluzji. Rosyjska strona konfliktu wykorzystuje zarządzanie i manipulację świadomością publiczną, co może prowadzić do podporządkowania woli człowieka. Osoba poddawana manipulacji nie jest często tego świadoma¹.

Aby zrozumieć naturę i metody władzy informacyjnej, należy mieć na uwadze, że jednostki nie mają nad nią kontroli. Władza ta może zaś prowadzić nie tylko do masowej eksterminacji niezależnych narodów, ale także do zniszczenia współczesnej cywilizacji jako całości². W celu powstrzymania informacyjnej agresji trzeba przede wszystkim rozumieć bieżące wydarzenia.

Szczególną rolę w kreowaniu wojny informacyjnej odgrywają media. W przypadku państw demokratycznych stanowią one ważne źródło informacji, płaszczyznę dyskusji i debaty publicznej, sprzyjają wymianie opinii, tworząc podwaliny społeczeństwa obywatelskiego. W państwach niedemokratycznych media mają zupełnie inne cele, naturę

¹ L. Żuk-Łapińska, *Problem tolerancji*, Wyd. UW, Warszawa 1991, s. 184.

² В. Лисичкин, Л. Шелепин, *Третья мировая информационно-психологическая война*, Академия социальных наук, Москва 2000, s. 6.

i sposoby działania. Celem niniejszego opracowania jest zarysowanie charakterystyki wojny informacyjnej pomiędzy Federacją Rosyjską a Ukrainą, a w szczególności wskazanie mechanizmów, narzędzi, technik oraz sposobów działania mediów w tym specyficznym i słabo znanym polskiemu czytelnikowi obszarze.

Specyfika współczesnej rosyjskiej propagandy

XXI wiek nie tylko ułatwił dostęp do informacji, ale także dał nowe narzędzia oddziaływania rosyjskiej propagandzie państwowej. Wojna informacyjno-psychologiczna stała się wojną nowego typu, w których bronią jest informacja, a walkę prowadzi się w celu wywołania zmian w świadomości społecznej. Celem rosyjskich propagandystów jest więc oddziaływanie na świadomość społeczną przez kreowanie wyobrażeń o wydarzeniach w taki sposób, aby umożliwić władzom manipulację społeczeństwem. Do elementów współczesnej rosyjskiej propagandy zaliczyć należy:

- granie na emocjach – wykorzystanie tego, że niektóre narody są bardziej sentymentalne, mają kompleksy związane z przeszłością;
- demonizację wroga;
- obietnicę wojny, która zakończy wszystkie wojny;
- kłamstwo.

Zazwyczaj wojna informacyjna opiera się na jednej z dwóch metod: na dezinformowaniu społeczeństwa lub podawaniu informacji w sposób korzystny dla agresora. Metody te zniekształcają ocenę tego, co się dzieje, nierzadko wpływają na obywateli demoralizująco, mają sprzyjać przejściu na stronę agresora.

Opierając się na dotychczasowych ustaleniach ukraińskich i rosyjskich naukowców³, można wskazać następujące rodzaje dezinformacji:

³ Г.Г. Почепцов, *Информационные войны. Новый инструментарий политики*. Эксмо, Москва 2015; *Інформаційна безпека (соціально-правові аспекти)*, ред. В.М. Петрик, В.В. Остроухов, М.М. Присяжнюк та ін., КНТ, Київ 2010; В.М. Петрик, В.В. Остроухов, А.А. Штоквиш, *Інформаційно-психологічна безпека в епоху глобалізації*, Київ 2008; В.М.Петрик, *Соціально-правові основи інформаційної безпеки*, Видавництво Росава, Київ 2007; Г.Г. Почепцов, *Інформація & дезінформація*. Видавництво Ника-Центр, Эльга, Київ 2001; Г.Г. Почепцов, *Психологічні війни*, Рефл-бук, Москва 2000; Л. Серов, *О роли дезинформации в современных конфликтах и войнах*, „Зарубежное военное обозрение” 2011, nr 7 (772), s. 15–21; О.К. Юдін, *Інформаційна безпека держави*, Консум, Харків 2005;

– wprowadzenie w błąd konkretnej grupy odbiorców przez przekazanie świadomie spreparowanej fałszywej informacji (nieaktualnej, niekompletnej, zniekształconej, błędnie zinterpretowanej) jako podstawy podejmowania decyzji. Spośród wiarygodnych informacji wydzieliła się „szara” dezinformacja (synteza polega na jednoczesnym wykorzystaniu informacji prawdziwej i fałszywej) oraz „czarna” dezinformacja (dominacja fałszywej informacji)⁴;

– modyfikacja przepływu informacji, która polega na selektywnym przekazywaniu informacji (niekompletnej, półprawdowej, dozowanej, pomijającej niektóre fakty) lub tendencyjnej i stronniczej prezentacji wydarzeń z wykorzystaniem wyselekcjonowanych prawdziwych danych. Zwykle tak spreparowaną informację podaje się obiektowi manipulacji w wyznaczonych dawkach w celu utrzymania napięcia, planuje się systematyczne racjonowanie nowych porcji odpowiednio „odmierzonych” danych w środowisku deficytu informacyjnego;

– „biały szum” – polega na obudowywaniu prawdziwej informacji jej fałszywymi wersjami, które również mają cechy prawdopodobieństwa. Percepcja odbiorcy łączy uzyskane informacje w jeden „biały szum”, co może sprzyjać szybkiej utracie zainteresowania⁵;

– celowe dezinformowanie odbywa się przez przekazywanie prawdziwych wiadomości w zniekształconej formie lub w kontekście, w którym są one postrzegane jako fałszywe. Wskutek wykorzystania takich środków obiekt manipulacji poznaje prawdziwą informację o zamiarach lub działaniach innej strony, ale postrzega ją nieadekwatnie i nie jest odpowiednio przygotowany na to, aby oprzeć się negatywnemu wpływowi manipulującego⁶;

– terminologiczne „podkładanie min” – polega na zniekształcaniu istoty ważnych pojęć, terminów oraz nadawaniu im określonej interpretacji w światopoglądowym wymiarze.

Л. Серов *Дезинформируй и нападай. Дезинформация как оправдание войн*, <http://aktiv.com.ua/archives/6210>; М.М. Присяжнюк, *Дезінформація та її роль у інформаційно-психологічних операціях*, <http://defpol.org.ua/site/index.php/en/arhiv/kolonkaavtora/106-2009-09-09-18-06-14> [dostęp 22.05.2016].

⁴ В.М. Петрик, *Сутність і особливості проведення спеціальних інформаційних операцій та акцій інформаційного впливу*, „Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони” 2009, nr 33, s. 73.

⁵ В.М. Шлапаченко, *Дезінформація як спосіб інформаційно-психологічного впливу*, „Інформаційна безпека людини, суспільства, держави” 2013, nr 2, s. 80.

⁶ В.М. Петрик, *Сутність і особливості...*, s. 73.

Niektórzy badacze⁷ zaliczają do metod dezinformacji również manipulowanie działaniami osoby (grupy osób), mające na celu zmianę kierunku jej działalności.

Praktyka rosyjskiej wojny informacyjnej łączy wiele sprawdzonych narzędzi wpływu z nowoczesną technologią. Niektóre narzędzia są rozpoznawalne jako elementy kampanii z czasów zimnej wojny. Uznanie tego faktu przez zachodnie społeczeństwa i rządy państw demokratycznych było jednak powolne, co tłumaczyć można dwoma czynnikami. Po pierwsze, nie ma zbiorowej pamięci instytucjonalnej wśród odbiorców – znaczna część społeczeństw zachodnich jest młoda i nie pamięta działań propagandy z czasów Związku Radzieckiego. Po drugie, Rosja zainwestowała duże sumy w rozwój propagandy i manipulacji internetowej. Te nowe inwestycje rosyjskie obejmowały trzy główne obszary:

- wewnętrzne i zewnętrzne media działające online, z których najbardziej znanym jest stacja telewizyjna Russia Today;
- wykorzystanie mediów społecznościowych i forów internetowych jako środków penetracji informacyjnej;
- wykorzystanie wielu języków w celu zaangażowania odbiorców z różnych państw świata⁸.

Media w wojnie informacyjnej

Media społecznościowe w połączeniu z możliwościami, jakie daje internet, takimi jak publikowanie obrazu, dźwięku, komentarza praktycznie w czasie rzeczywistym, dają ogromną władzę temu, kto z tych narzędzi korzysta. Wiele osób młodych jest bardzo podatnych na informacje rozpowszechniane tą drogą (stąd właśnie łatwość ich rekrutacji do grup ekstremistycznych, sekt itp.). Szybkość rozprzestrzeniania się informacji może być korzystna dla uczestników konfliktu (najlepszym przykładem jest ukraiński Majdan). Zalew tak znacznej ilości informacji uniemożliwia jednak ich selekcję, a więc większość odbiorców zapoznaje się z nimi pobieżnie bądź wcale, nie zapamiętuje ich i nie zastanawia się nad ich znaczeniem. W ten sposób rodzi się społeczna obojętność wobec wojny i konfliktu⁹.

⁷ Л. Серов, *О роли дезинформации ...*, s. 15–21.

⁸ K. Giles, *Russia's Hybrid Warfare: A Success in Propaganda*, „Arbeitspapier Sicherheitspolitik” 2015, nr 1, s. 1.

⁹ Więcej na ten temat: A. Antczak-Barzan, Z. Śliwa, R. Zaniewski, *Wojna XXI wieku. Początki wojny „trzeciej fali”*, Vizja Press & IT, Warszawa 2016, s. 85–90.

W niewypowiedzianej wojnie przeciwko Ukrainie Rosja aktywnie wykorzystuje metody walki psychologiczno-informacyjnej¹⁰, próbując zniszczyć morale ukraińskich żołnierzy i cywilów. Do głównych metod wojny informacyjnej należy uwolnienie dezinformacji lub podanie informacji w korzystny sposób dla agresora. Pozwala to na zniekształcenie oceny tego, co się dzieje, demoralizację obywateli i – potencjalnie – przejście na stronę agresora informacyjnego. Pracownicy rosyjskich kanałów Life News, Russia Today i innych kreują korzystny obraz polityki rosyjskiej w celach propagandowych oraz działają na rzecz służb specjalnych Rosji. Ich zabiegi propagandowe mają na celu demoralizację ukraińskiego społeczeństwa, podzielenie go, wywołanie zamieszek, co w konsekwencji może prowadzić do zmiany władzy albo nowego Majdanu i zdobycia władzy przez kogoś pokroju byłego prezydenta W. Janukowycza, kto służyłby interesom Rosji. Zdaniem wielu obserwatorów Kreml kłamie i manipuluje na skalę niespotykaną od czasów zimnej wojny. Warto mieć na uwadze, że propagandę uprawiają wszystkie państwa, stosując różne narzędzia i w mniejszym lub większym stopniu manipulując przekazem medialnym. Wydarzenia ostatnich lat dowodzą jednak, że w przypadku Rosji skala, metody, spójność działań propagandowych i manipulacyjnych są elementami toczonej przez to państwo wojny psychologicznej.

Rosja traktuje przestrzeń informacyjną jako sferę działań wojennych, a pojawienie się mediów społecznościowych jako nowoczesnej sfery komunikacji daje nowe możliwości wykorzystania i rozwinięcia technik znanych z XX w. Już w poprzednim stuleciu media społecznościowe zostały wprowadzone na arenę działań militarnych. Można się spodziewać, że walka o ludzką wyobraźnię i umysły będzie nieodłącznym elementem działań wojennych w XXI w. Jak podkreśla David Stupples¹¹, wojna elektroniczna, cyberwojna i operacje psychologiczne w cyberprzestrzeni będą mieć kluczowe znaczenie dla wszystkich działań wojennych prowadzonych w przyszłości¹². Zachodni przywódcy inwestują miliardy w stworzenie możliwości ataku, obrony i wykorzystywanie luk w sieciach łączności elektronicznej¹³.

¹⁰ K. Liedel, *Bezpieczeństwo informacyjne w dobie terrorystycznych i innych zagrożeń bezpieczeństwa narodowego*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2005, s. 23–24.

¹¹ D. Stupples, *The Next War Will Be an Information War, and We're Not Ready for It*, November, 26, 2015, <https://theconversation.com/the-next-war-will-be-an-information-war-and-were-not-ready-for-it-51218> [dostęp 18. 04. 2016].

¹² B. Perry, *Non-Linear Warfare in Ukraine: The critical role of information operations and special operations*, „Small Wars Journal” 2015, nr 14, s. 5.

¹³ D. Stupples, *The Next War...*

W tym zakresie do wywierania określonego wpływu służą konkretne techniki, takie jak:

- fabrykowanie komentarzy, wpisów i artykułów (np. wysyłanie tysięcy podobnych komunikatów naraz) lub tworzenie fałszywych tożsamości (trolle, boty) w celu rozpowszechniania wiadomości i zminimalizowania informacji alternatywnych;
- tworzenie fałszywych stron, blogów, postów, artykułów w celu manipulowania opinią publiczną;
- kreowanie mody na dane hasztagi czy hasła – przydatne zwłaszcza na Twitterze, który na bieżąco aktualizuje trendy w serwisie;
- masowe zgłaszanie do administratorów treści niezgodnych z punktem widzenia atakującego (np. postów lub fanpage'ów na Facebooku);
- udostępnianie treści, które opierają się na domysłach lub plotkach (zwłaszcza w grupach na Facebooku);
- wykorzystanie osiągnięć inżynierii społecznej do cyberataków, co pozwala na psychologiczną manipulację ludźmi w celu nakłonienia ich do podejmowania określonych działań lub ujawnienia poufnych informacji.

Cyberprzestępcy często wykorzystują socjotechnikę, aby dotrzeć do informacji dotyczących dostępu do systemów, oszustw lub innych ataków. Techniki te mogą być również wykorzystane do celów wojskowych, takich jak szpiegostwo i gromadzenie informacji. Takie działania mogą być także zautomatyzowane, prowadzone przez boty albo ludzi z fałszywymi tożsamościami. Wskazać należy tu przede wszystkim:

- wyłudzenie danych osobowych oraz poufnych informacji za pomocą fałszywych profili (np. osób udających kolegów szkolnych);
- stworzenie „hałasu”, „szumu”, „mgły informacyjnej” wokół tematu, w celu odwrócenia uwagi od wydarzeń strategicznie ważnych¹⁴.

Wiele przykładów takich działań można zauważyć w wojnie rosyjsko-ukraińskiej: prorosyjskie głosy w mediach społecznościowych systematycznie podsycają strach, lęk i nienawiść wśród etnicznie rosyjskich i rosyjskojęzycznych obywateli Ukrainy. Media rozpowszechniają obraz rzekomych okrucieństw dokonywanych przez wojsko ukraińskie, w tym: masowych grobów, torturowanych ludzi, cywilów wykorzystywanych do handlu narządami, rekrutacji dzieci-żołnierzy, użycia broni ciężkiej przeciwko cywilom, a nawet aktów kanibalizmu.

¹⁴ *Social Media as a Tool of Hybrid Warfare*, NATO StratCom COE, Riga, May 2016, s. 18–20.

Instrumenty medialnego oddziaływania

Zestaw instrumentów wpływu informacyjnego Rosji jest dosyć szeroki. Wymienić należy tu w szczególności:

- środki walki radioelektronicznej;
- wywiad radiowy;
- system bezpilotowy;
- środki walki psychologicznej, w tym kolportowanie ulotek i gazet;
- wsparcie prorosyjskich ruchów ideologicznych w okupowanym Donbasie (Wolny Donbas, Doniecka Republika, Opłot, Pokój Ługańszczyźnie, Noworosja, Południowy Wschód, Ługański Sojusz Ekonomiczny i in.);
- wsparcie regionalnych prorosyjskich mediów: stacji telewizyjnych (Ługańsk-24, Noworosja TV, 1 Kanał Republikański, Opłot TV, Junion DNR, AR-TV) – na ten cel wydatkuje się około 180 mln rubli rocznie; internetowych kanałów online (Pierwszy Republikański – DNR TV, Informbiuro, Patriotyczne Siły Donbasu, News-Front i in. – około 5 mln rubli rocznie; radia FM (Radio Noworosji, Radio DNR) – około 5 mln rubli rocznie; retransmisji pakietu federalnych kanałów telewizyjnych i radiowych – 2 mln rubli rocznie; prasy drukowanej („XXI wiek”, „Gazeta Municypalna”, „Głos Ludu” i in.) – około 1 mln rubli rocznie;
- wsparcie mediów elektronicznych (lugansk-online.info, novorosinform.org, komitet.net.ua, dnr.today, rusvesna.su i inne) – około 1 mln rubli rocznie.

Coroczne wydatki z budżetu Federacji Rosyjskiej na działalność informacyjną służącą propagowaniu separatyzmu na terenie okupowanego Donbasu wynoszą około 274 mln rubli (5,5 mln dolarów) rocznie, przy czym wartość sprzętu bojowego przetransportowanego na terytorium Ukrainy wynosi 1,4 mld rubli (25 mln dolarów)¹⁵.

W 2015 r. Rosja zajmował pierwsze miejsce na świecie pod względem wydatków rządu na propagandę; wsparcie dla mediów w Rosji wyniosło 48,65 mld rubli (1,6 mld dolarów)¹⁶.

¹⁵ В. Гусаров, *Русские пришли-2. Сколько стоит российская информационная война?*, <http://sprotiv.info/ru/news/kiiev/russkie-prishli-2-skolko-stoit-rossiyskaya-informacionnaya-voyna> [dostęp 17. 06. 2016].

¹⁶ Н. Колотій, *Ляльководи свідомості*, http://gazeta.dt.ua/technologies/lyalkovodi-svidomosti-_.html [dostęp 21. 10. 2016].

Media są najpotężniejszym narzędziem manipulowania społeczeństwem. Kształtują opinie i postawy, orzekają, co jest „normalne” i akceptowalne. Środki masowego przekazu z założenia mają docierać do jak największej liczby odbiorców. Wymienić tu należy: telewizję, filmy, radio, czasopisma, magazyny, książki, nagrania, gry wideo i internet. Są to narzędzia, które można wykorzystać do rządzenia społeczeństwem bez użycia przymusu fizycznego.

Media są bardzo silną bronią w walce politycznej. W samej Rosji nie ma wolnych mediów, stąd skutki takiego działania są o wiele bardziej drastyczne dla samych Rosjan. Media rosyjskie dyskredytują wszystko, co ma znaczenie dla Ukraińców, potępiają przywódców, dezorganizują życie społeczne, ośmieszają wartości europejskie, kulturę i tradycję, demoralizują społeczeństwo przez propagowanie alkoholu, narkotyków, popkultury, rozwiązłości seksualnej, penetrują środowisko ukraińskiej elity w poszukiwaniu „sensacji”, inwigilują dziennikarzy.

Analizując zawartość rosyjskich stron internetowych, można zauważyć, że od października 2013 do listopada 2014 r. niemal wszystkie rosyjskie wiadomości były poświęcone wydarzeniom na Ukrainie. Moskwa skrupulatnie monitorowała rozgrywające się tam wydarzenia. Na okres ten przypada aktywna faza kampanii informacyjnej Kremla.

Od grudnia 2014 do kwietnia 2015 r. agresja w przestrzeni informacyjnej w odniesieniu do Ukrainy znacznie osłabła, co może być skutkiem:

- osiągnięcia efektu w postaci „właściwego” przekazania rosyjskiemu społeczeństwu politycznej interpretacji wydarzeń na Ukrainie;
- uzyskania przez rosyjski rząd częściowej kontroli nad sytuacją polityczną i gospodarczą w tym kraju;
- zmiana kierunku polityki zagranicznej Rosji z Europy ku Azji i na Wschód, co prowadzi do zmiany kierunku przepływu informacji;
- zaostrenie ze strony państw zachodnich sankcji, które być może skłoniłyby Rosję do wycofania się z konfliktu w Ukrainie, ale z wielu powodów jest to niemożliwe.

W pierwszej połowie maja 2015 r. nastąpiło niewielkie wzmożenie działalności informacyjnej rosyjskich mediów na temat Ukrainy, co było związane z reakcją Kijowa na uroczystości w Moskwie poświęcone 70. rocznicy zakończenia II wojny światowej.

W ciągu całego 2014 i w pierwszej połowie 2015 r. rosyjskie kanały telewizyjne dokonały zmiany, polegającej na zaprzestaniu informowania widzów o wydarzeniach w Ukrainie na rzecz narzucania propagandowych tez, podżegania do nienawiści, rozpowszechniania niesprawdzonych plotek i jawnych kłamstw. Wykorzystano przy tym liczne wspomniane już instrumenty: wybiórcze prezentowanie faktów; wybór odpowiednich komentatorów i ekspertów (najczęściej opłaconych)¹⁷; manipulacje cytatami¹⁸; koncentrowanie się na subiektywnych wnioskach, nie zaś na obiektywnych faktach.

Przez co najmniej dwa lata przed rewolucją godności rosyjskie służby specjalne prowadziły agresywną kampanię propagandową przeciwko Ukrainie za pośrednictwem agencji prasowych, stacji telewizyjnych i stron internetowych, dążąc do przeszkodzenia w podpisaniu umowy stowarzyszeniowej między Ukrainą a Unią Europejską. Władze kremlowskie po ucieczce Janukowycza zamierzały podzielić kraj i stworzyć informacyjne podstawy do wojny z Ukrainą. Obrazy pokazywane w rosyjskiej telewizji państwowej i w internecie przez propagandzistów rosyjskich przybrały w ciągu ostatnich dwóch lat formy groteskowe. Manipulacja medialna z wykorzystaniem socjotechniki stała się bardzo groźną bronią w walce z patriotyzmem, poczuciem tożsamości narodowej i wartościami europejskimi.

Przykłady propagandy medialnej

W rosyjskich mediach, na portalach społecznościowych, a także w serialach telewizyjnych pojawiało się bardzo elementów antyukraińskiej propagandy. Niejednokrotnie wykorzystywano zmanipulowane fakty

¹⁷ Т. Назарук, *Рік фейків: як брехала російська пропаганда*, http://osvita.mediasapiens.ua/ethics/manipulation/rik_feykiv_yak_brehhala_rosiyska_propagada/ [dostęp 16. 12. 2015].

¹⁸ W rosyjskich mediach i blogach często wykorzystuje się „cytaty” z Bismarcka o tym, że Zachód rzekomo miał zamiar „rozczłonkować Rosję”. W szczególności mowa o wyrażeniu: „Moc Rosji może zostać podważona jedynie oddzieleniem od niej Ukrainy; trzeba nie tylko oddzielić, ale i przeciwstawić Ukrainę Rosji, trzeba zetknąć łbami dwie części jednego narodu i patrzeć, jak brat będzie zabijać brata”. Bismarck nie wypowiedział nigdy tych słów, co potwierdzają przedstawiciele Fundacji Bismarcka, wskazując, że brzmią tak, jakby zostały napisane przez rosyjskich ideologów już w XX, a może nawet w XXI w., a nie w połowie XIX w. (Т. Назарук, *Російські ЗМІ використовують неіснуючу цитату Бісмарка*, http://osvita.mediasapiens.ua/ethics/manipulation/rosiyski_zmi_vikoristovuyut_neisnuyuchu_tsitatu_bismarka/) [dostęp 17. 11. 2015].

i zdjęcia. Na początku marca 2014 r., w przededniu referendum na Krymie, Pierwyj Kanał państwowej telewizji rosyjskiej poinformował, że obywatele Ukrainy masowo opuszczają kraj i pokazał sznur samochodów przed przejściem granicznym z Rosją. Materiał filmowy miał ilustrować lawinową falę ukraińskich uchodźców szukających schronienia w Rosji. Przedstawiciele władz centralnych Federacji Rosyjskiej mówili o 600 tys. ukraińskich uciekinierów, ale kadry pokazywały polsko-ukraińskie drogowe przejście graniczne Medyka–Szeginie, położone w województwie podkarpackim, w powiecie przemyskim, na granicy ukraińsko-polskiej¹⁹.

Jako jeden z powodów inwazji na Ukrainę prezydent Rosji Władimir Putin podał zagrożenie dla życia obywateli Rosji na Krymie. O zabitych powiedziała marszałek Rady Federacji Rosji Walentina Matwijkenko. To właśnie Rada Federacji zatwierdziła wniosek Putina o interwencję wojskową w Ukrainie. W celu utrzymania mitu o ofiarach śmiertelnych i ekstremistach na Krymie rosyjska telewizja opublikowała historię o rzekomej strzelaninie w Symferopolu. Mężczyźni w czarnych ubraniach, wyglądający jak gangsterzy, przyjechali na Krym w autobusach z miejskimi numerami i emblematami krymskiego przedsiębiorstwa Taigan (zoo i park lwów), znajdującego się w Bełogorsku w pobliżu Symferopola. Byli uzbrojeni w najnowsze automaty AK-100 i granatniki RG-94, które są używane tylko w armii rosyjskiej²⁰.

Jawne manipulowanie informacją służy podsygnięciu konfliktu, w którym na co dzień giną Ukraińcy: stale pojawiają się w rosyjskich mediach cywilne ofiary ukraińskich wojskowych i bojówkarzy, zabite dzieci, zbombardowane miasta Donbasu i inne tego rodzaju obrazy, które mają wstrząsnąć społeczeństwem. Na tym polega taktyka przekazywania spreparowanych treści w taki sposób, by manipulowany nie był świadomy manipulacji.

Czasopismo „Nowoje Wremia” zgromadziło 20 najbardziej rażących przykładów manipulacji i kłamstw rosyjskich mediów. Przedstawimy kilka przykładów.

¹⁹ Як дезінформує „Перший канал”: польський КПП видають за російський, <http://www.unian.ua/politics/891927-yak-dezinformue-pershiy-kanal-polskiy-kpp-vidayut-za-rosiyskiy.html> [dostęp 16. 12. 2015].

²⁰ Информационная война: пять примеров российской пропаганды, http://news.liga.net/articles/politics/993677-informatsionnaya_voyna_pyat_primerov_rossiyskoy_propagandy.htm/section1 [dostęp 17. 11. 2015].

Na portalu Nawigator 26 maja 2014 r. pojawiła się wiadomość, że w Doniecku rozszerza się strefa działań wojennych, ludzie opuszczają domy, są spalone samochody i stale rośnie liczba rannych. Wiadomościom towarzyszyło zdjęcie pożaru w pobliżu mostu Putiłow, a w rzeczywistości owe wybuchy i dym pojawiły się na zdjęciu za sprawą programu Photoshop.

W serwisie społecznościowym W Kontaktie Igor Strielkow, minister obrony samozwańczej Donieckiej Republiki Ludowej, umieścił zdjęcie płonącego transportowca pancernego, zapomniał jednak dodać, że ów transportowiec został spalony w Chinach 3 czerwca 1989 r. na obrzeżach placu Tiananmen. Stacja telewizyjna Rossija-1 w wieczornym wydaniu „Wiesti” 16 maja 2014 r., mówiąc o wydarzeniach w Słowiańsku i pokazując zamordowanego człowieka, wykorzystwała film nakręcony w 2012 r. w Rosji po operacji antyterrorystycznej na terenie Baksanu w Kabardo-Bałkarii na Kaukazie. 17 maja 2014 r. rosyjska strona Rolitikus.ru donosiła, że kostnica w Słowiańsku jest przepełniona zwłokami ukraińskich wojskowych, członków Gwardii Narodowej i Korpusu Ochotniczego Prawego Sektora. Informacji towarzyszyło zdjęcie z 18 lutego 2009 r., na którym znajdowały się w rzeczywistości ciała oczekujące na sekcję zwłok w kostnicy meksykańskiego miasta Ciudad Juárez²¹.

W internecie oraz mediach społecznościowych dominują manipulacje informacjami mającymi zafałszować aktualną sytuację i wpłynąć na nastawienie społeczeństwa rosyjskiego wobec Ukraińców, Polaków oraz obywateli państw bałtyckich.

Rosjanie manipulują opinią publiczną, pokazując fałszywy obraz wojny na Ukrainie. Chcą w ten sposób uwiarygodnić swoje działania i skompromitować stronę przeciwną. Propagandiści posuwają się nawet do tego, że zdjęcia wykonane w 2009 r. w Czeczenii zamieszczają jako przykład działań ukraińskiej armii.

W wywiadzie dla „Le Monde” rosyjska pisarka Ludmiła Ulicka potwierdziła, że rosyjskie media manipulują zbiorową świadomością obywateli. Podkreślała, że kanały telewizyjne pokazywały nagrania z Syrii i Wenezueli, przedstawiając je jako ujęcia wydarzeń w Doniecku. Inteligencja rosyjska nie może niczego zrobić, ponieważ – według Ulickiej – wolności słowa w Rosji nie ma. Pisarka uważa, że rosyjskie me-

²¹ *Топ-20 випадків нахабної брехні російської пропаганди*, <http://www.myvin.com.ua/ua/news/events/27599.html> [dostęp 17. 11. 2015].

Ryc. 1. Fotografia wykonana w Bośni, mająca ukazywać bestialstwo armii ukraińskiej; za: *ТОП-10 маніпуляцій російських ЗМІ та соціальних мереж про Україну* (ФОТО), http://texty.org.ua/pg/news/textynewseditor/read/54210/TOP10_manipulacij_rosijskyh_ZMI_ta_socialnyh_merezh [dostęp 17. 11. 2015]; *Kłamstwa, manipulacja, przeróbka zdjęć. Tak rosyjska propaganda pokazuje wojnę w Ukrainie*, <http://niezalezna.pl/58108-klamstwa-manipulacja-przerobka-zdjec-tak-rosyjska-propaganda-pokazuje-wojne-na-ukrainie> [dostęp 17. 11. 2015]

Ryc. 2. Fotografia małej dziewczynki obok zamordowanej kobiety, mająca dokumentować wydarzenia w Donbasie, w rzeczywistości kadr z rosyjsko-białoruskiego filmu z 2010 r. pt. *Twierdza brzeska*; za: *TOI-10...*; *Kłamstwa, manipulacja...*

Рис. 3. Fotografia wykonana w 2009 r. w Czechenii, mająca obrazować działania armii ukraińskiej; za: ТОП-10...

Мир 24 ТВ

Режим ЧС ввели в Ростовской области. Только за сутки на территорию области въехали более 8 тысяч беженцев.

<http://mir24.tv/news/society/10629641>

#мир24 #новости #Украина

Refugiados en Kosovo. Foto de la ONU.

civibodn.org (RFEARL)

Ryc. 4. Rosyjska telewizja Mir 24 na swoim profilu na portalu Facebook przedstawiła uchodźców z Kosowa z 1999 r. jako uciekinierów z Ukrainy z 2014 r. Obecnie to zdjęcie usunięto. Nieznacznie wcześniej wykorzystywała je strona internetowa czasopisma „Zewnętrznoekonomiczne Związki Rosji”; za: *ТОП-10...*

dia manipulują wydarzeniami w Ukrainie i pobiły już „rekord świata” w kłamstwach. Jej zdaniem wstrząsający, choć spreparowany materiał o Doniecku pokazano w celu podsycania nienawiści między Rosjanami i Ukraińcami. „Dzisiaj jesteśmy świadkami bezprecedensowej manipulacji zbiorowej świadomości. Odpowiedzialność dziennikarzy nigdy nie była tak wielka jak teraz, zwłaszcza tych, którzy próbują przestrzegać obiektywizmu mimo nacisków ze strony rządu. Niektóre serwisy informacyjne zamknięto, blogerzy są kontrolowani, wolność słowa jest tłumiona jak nigdy w ciągu ostatnich 20 lat” – powiedziała w wywiadzie Ulicka²².

Kulisy tworzenia medialnych manipulacji

Manipulacja prowadzona na niespotykaną dotąd skalę dotyczy wszystkich dziedzin życia społecznego. W serwisie Sobaka.ru w lutym 2015 r. opublikowano wypowiedź byłej pracownicy jednej z rosyjskich agencji medialnych, której zadaniem było umieszczanie w internecie manipulacji informacyjnych związanych z konfliktem rosyjsko-ukraińskim²³.

Agencja, która prowadzi propagandową działalność zgodną z intencjami rosyjskiego rządu, oficjalnie nazywa się FAN (Federalna Agencja Informacyjna) i działa co najmniej od lipca 2013 r. Nie podaje oficjalnego celu swoich działań, nie przyznaje się też, że jest finansowana z rosyjskich źródeł rządowych. FAN skupia 12 firm znajdujących się w różnych miastach, w tym również na terenie Ukrainy (należy do nich na przykład portal Antymajdan). Większość z nich przygotowuje materiały dotyczące konfliktu z Ukrainą, polityki ukraińskiej lub polityki rosyjskiej wobec Ukrainy, które prezentują w określony sposób, zwracając uwagę na pozytywną rolę Rosji w rozwiązywaniu konfliktu. O Putinie nie wolno pisać źle, separatyści nie są terrorystami, tylko bohaterami, a ich działalność na wschodniej Ukrainie przedstawiana jest jako zbrojny opór przeciwko nielegalnej władzy w Kijowie, uznaje się prawo miejscowej ludności do samostanowienia, a partyzanci ukraińscy określani są mianem faszystowskich buntowników.

²² Л. Улицкая, *Российские СМИ побили мировой рекорд по вранью*, <http://russian.rt.com/inotv/2014-06-12/Ulickaya-Rossijskie-SMI-pobili-mirovoj> [dostęp 20. 11. 2015].

²³ *Городской типаж: блогер-пропагандист*, <http://www.sobaka.ru/city/city/32942> [dostęp 20. 11. 2015].

Przedsiębiorstwa oferują atrakcyjne wynagrodzenie (45 tys. rubli). Zatrudniają tych, którzy nie zadają pytania „dlaczego?”. Praca trolli internetowych, finansowanych z rosyjskich źródeł prorządowych, polega na wytwarzaniu każdego dnia 20 materiałów, takich jak artykuły czy newsy, i umieszczeniu ich na stronach kontrolowanych przez agencję. Ponieważ większość pracowników agencji to osoby wykształcone, które przyjechały z miast, gdzie nie mogły znaleźć pracy, sądzić należy, że doskonale zdają sobie sprawę z tego, w czym uczestniczą. Jak pisze były troll, można wśród nich wyróżnić trzy postawy:

- Płacą mi, więc nic więcej mnie nie obchodzi. Nie wnikam w to, kim jest mój pracodawca.
- Wiem, że mój pracodawca jest prorosyjską fabryką trolli, ale płaci mi, więc jest ok.
- Walczę w internecie przeciwko faszystowskim buntownikom.

Ostatnia ze wskazanych grup jest najmniej liczna. W trzydziestoposobowym zespole były troll doliczył się tylko dwóch osób o takich poglądach²⁴. Według niego do pracy przyjmowani są wszyscy, którzy mówią i piszą poprawnie po rosyjsku. Po wstępnej rozmowie można zostać przydzielonym do kilku zespołów:

- content menadżerowie — osoby, które „przepisują na nowo” prawdziwe newsy agencyjne, tak aby ich wydźwięk był prorosyjski i antyukraiński. Newsy umieszczają w kontrolowanych przez agencję serwisach internetowych;
- blogerzy — osoby, które tworzą wpisy w mediach społecznościowych i na platformach blogowych;
- ilustratorzy – osoby, które wymyślają na przykład tematyczne memy;
- specjaliści od SEO – ci, którzy rozsyłają w spamie linki do treści w innych miejscach.

Największy ośrodek propagandy i manipulacji, zaangażowany w rozpowszechnianie prowokacyjnych postów i komentarzy oraz promowanie interesów Kremla, znajduje się na ulicy Sawuszkińska 55 w Sankt Petersburgu, w tym samym budynku, w którym ma swą siedzibę gazeta „Newskie Wiadomości” („Невские новости”), która należy do byłego osobistego kucharza Putina, a teraz biznesmena Jewgenija Priwożyna.²⁵

²⁴ Tamże.

²⁵ В Петербурге подождли „фабрику троллей”, <http://www.fontanka.ru/2016/10/27/024/> [dostęp 30. 10. 2016]; В Питере здание „фабрики троллей” закидали

Warunki sprzyjające rozprzestrzenianiu się wojny hybrydowej na terytorium Ukrainy stworzył upadek instytucji państwa demokratycznego, do którego konsekwentnie dążyły w ostatnich latach obce siły. Majdan stał się w istocie kulminacyjnym punktem delegitymizacji skorumpowanej władzy, która prowadziła kontrowersyjną politykę, opartą nie na strategii rozwoju, lecz na prymitywnym populizmie.

Agresja stała się możliwa przede wszystkim z powodu trudności skutecznego przeciwstawienia się frontalnemu atakowi informacyjnemu Rosji, organizacji protestów, zakłócenia pracy organów państwowych, a nie z uwagi na rzekomy brak legitymizacji władzy. Pierwotnym celem wojny hybrydowej było wykorzystanie wschodniej Ukrainy do spowodowania niestabilności w celu ostatecznego zniszczenia atrakcyjności inwestycyjnej tego państwa. Miało to na celu podtrzymywanie stałego konfliktu społecznego i zrujnowanie gospodarki ukraińskiej, co stwarzało warunki powrotu tego państwa do „łona”, do „ruskiego mira”, a bardziej prozaicznie – do Unii Celnej, a wtedy na terytorium Ukrainy działałyby różne podporządkowane Federacji Rosyjskiej „minipaństwa” na wzór Abchazji czy Naddniestrzańskiej Republiki Mołdawskiej.

Putin jednak nie oczekiwał, że sami Ukraińcy i cały świat zachodni staną po stronie demokratycznych wartości, uważał raczej, że wskutek destabilizacji władz centralnych i samorządowych oraz celowej dezinformacji społeczeństwa aneksja zostanie uprawomocniona. W Donbasie przekształcenie protestu przeciwko Majdanowi w ruch prorosyjski na dużą skalę nie zostało uwieńczone sukcesem. Wraz z rozwojem sytuacji małe ugrupowania rozpadły się albo zostały zlikwidowane przez rosyjskie służby specjalne²⁶. 2 stycznia 2015 r., w rezultacie walki między prorosyjskimi gangami, zabito jednego z przywódców Republiki Ługańskiej Aleksandra Bednowa („Batmana”), a jego współnicy zostali spaleni żywcem w samochodzie²⁷. W tym samym czasie lider inicjatywy społecznej Prawoje Dielo, koordynator Narodowego Bloku Sił Ługańska Dmitrij Snegirew napisał na Facebooku, że „szef sztabu czwartej brygady ŁRL”

коктейлями Молотова, <http://news.bigmir.net/world/1034574-V-Pitere-zdanie-fabriki-trollej-zakidali-koctejlami-Molotova> [dostęp 30. 10. 2016].

²⁶ Гиркин призвал боевиков покинуть Донбасс после убийства „Бэтмена”, http://news.liga.net/news/politics/4637129-girkin_prizval_boevikov_pokinut_donbass_posle_ubiystva_betmena.htm [dostęp 19. 11. 2015].

²⁷ Боевики Плотницкого отчитались о ликвидации террориста „Бэтмена”, http://news.liga.net/news/politics/4615713-boeviki_plotnitskogo_otchitalis_o_likvidatsii_terrorista_.htm [dostęp 19. 11. 2015].

Aleksander Bednow, który dowodził około 1500 bojownikami, został wyeliminowany przez rosyjskie siły specjalne²⁸.

Taka sytuacja działa destrukcyjnie na zmęczonych wojną cywilów, prowadząc ich do odczuć, która zamknąć można w słowach: „Wszystko jedno kto, byle nie strzelał”, co nie sprzyja reorganizacji władzy w regionie. Bezpośrednia interwencja wojskowa, która była potrzebna do podtrzymania przy życiu samowwających „republik”, doprowadziła do tego, że między grupami toczą się walki o wpływy w regionie i o rosyjskie profity finansowe. Jednocześnie niezdolność i niechęć do wdrażania umów mińskich zarówno ze strony bojowników-terrorystów, jak i samej Rosji to wyraźny dowód na to, że wojna hybrydowa przeciwko Ukrainie wchodzi w stan impasu.

Medialne manipulacje a opinia międzynarodowa

Coraz więcej państw europejskich dochodzi do wniosku, że Rosja nie poprzestanie na penetracji terytorium ukraińskiego, a swoją politykę propagandową będzie rozciągać na inne państwa. W październiku 2016 r. Finlandia wyraziła zaniepokojenie nasileniem kampanii propagandowej ze strony Kremla. W związku z tym podsekretarz stanu Jori Arvonen poinformował, że jego kraj prowadzi rozmowy o utworzeniu „centrum walki z propagandą” z USA, Wielką Brytanią, Niemcami, Francją, Włochami, Hiszpanią, Polską, Szwecją i krajami bałtyckimi, a także z przedstawicielami UE i NATO²⁹, które wyraziły poparcie dla tej idei.

Również Czechy w październiku 2016 r. ogłosiły sprzeciw wobec rosyjskiej propagandy i oskarżyły Rosję o prowadzenie wojny informacyjnej³⁰. Czeskie ministerstwo spraw wewnętrznych utworzyło jednostkę do walki z propagandą Rosji i innych krajów, które mają wpływ na opinię publiczną w państwach członkowskich Unii Europejskiej

²⁸ Д. Снегирев, *Что на самом деле случилось с полевым командиром ЛНР „Бетменом”*, <http://hvylyya.net/analytics/politics/chto-na-samom-dele-sluchilos-s-polevyim-komandiro-m-lnr-betmenom.html> [dostęp 19. 11. 2015].

²⁹ Снегирев Д., *Что на самом деле случилось с полевым командиром ЛНР „Бетменом”*, <http://hvylyya.net/analytics/politics/chto-na-samom-dele-sluchilos-s-polevyim-komandiro-m-lnr-betmenom.html> [dostęp 19. 11. 2015].

³⁰ *У Чехії створили підрозділ для боротьби з російською пропагандою*, <http://www.eurointegration.com.ua/news/2016/10/21/7056242/> [dostęp 24. 11. 2016].

i NATO. Do jednostki wchodzi 20 osób, których zadaniem jest przeciwdziałanie dezinformacji w przestrzeni publicznej. Kontrwywiad Czech we wrześniu 2016 r. oficjalnie potwierdził, że Rosja prowadzi wojnę informacyjną w Czechach i tworzy sieć ośrodków propagandowych, które mogą być wykorzystywane w celu destabilizacji sytuacji w kraju³¹.

Pod koniec listopada 2016 r. Parlament Europejski przyjął rezolucję *O polityce informacyjnej UE w celu przeciwdziałania wrogiej propagandzie stron trzecich*, której autorką jest europosłanka Anna Fotyga. Dokument m.in. wskazuje, że rosyjska propaganda stanowi zagrożenie dla Unii Europejskiej i ma na celu „[...] zasianie wątpliwości i niezgody między krajami UE, osłabienie strategicznej jedności UE i jej północnoamerykańskich partnerów oraz sparaliżowanie procesu decyzyjnego, zdyskredytowanie instytucji UE i partnerstwa transatlantyckiego, wzbudzanie lęku i niepewności wśród obywateli UE”³².

Europosłowie zwrócili uwagę, że wraz z aneksją Krymu i rozpoczęciem wojny hybrydowej w Donbasie Kreml nasilił propagandę skierowaną przeciwko Unii Europejskiej. Władze rosyjskie stosują szeroki repertuar środków, dysponują centrum analitycznym i funduszami specjalnymi (np. Russkij Mir), wielojęzycznymi stacjami telewizyjnymi (telewizja Russia Today, RIA Novosti), prorządowymi pseudoagencjami informacyjnymi, stacjami telewizyjnymi nadającymi w różnych językach (np. Sputnik), oficjalnymi organizacjami (Rossotrudnichestvo), wykorzystują wieloetniczne grupy społeczne i religijne, media społecznościowe i trolli³³. Wszystko po to, aby zakwestionować zachodnie wartości demokratyczne, wprowadzić rozłam w Europie, zyskać poparcie wewnętrzne oraz stworzyć wizerunek niewydolnych państw we wschodnim sąsiedztwie UE³⁴. „Propaganda Kremla ukierunkowana jest bezpośrednio na konkretnych dziennikarzy, polityków i osoby fizyczne w Unii Europejskiej” – mówi tekst sprawozdania. Posłowie podkreślają, że jedną z kluczowych strategii Rosji jest fałszowanie historii³⁵.

³¹ Tamże.

³² *Ostrzeżenie przed rosyjską propagandą. Europarlament przyjął ważną rezolucję*, <https://dorzeczy.pl/swiat/15254/Ostrzezenie-przed-rosyjska-propaganda-Europarlament-przyjal-wazna-rezolucje.html> [dostęp 08. 12. 2016].

³³ Ю. Вендик, *Европарламент призвал к борьбе с пропагандой Кремля*, <http://www.bbc.com/russian/news-38080562> [dostęp 09. 12. 2016].

³⁴ *Parlament Europejski wzywa UE do działania ws. Rosji. Przyjęto rezolucję Anny Fotygi*, <http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/1695772,Parlament-Europejski-wzywa-UE-do-dzialania-ws-Rosji-Przyjeto-rezolucje-Anny-Fotygi> [dostęp 08.12. 2016].

³⁵ Sprawozdanie na temat raportu w sprawie unijnej komunikacji strategicznej w celu przeciwdziałania wrogiej propagandzie stron trzecich, Bruksela, 11 października 2016 r.,

Wskazują też, że „Kreml finansuje partie polityczne i inne organizacje w UE”, oraz krytykują wspieranie przez Rosję sił antyeuropejskich, w szczególności partii skrajnie prawicowych i ruchów populistycznych „negujących podstawowe wartości liberalnych demokracji”; „rosyjska propaganda stosuje więc narzędzia, które są idealnie dostosowane do jej adresatów. Dzięki nim Władimir Putin umiejętnie przedstawia się jako jedyny obrońca tradycyjnych chrześcijańskich wartości” – oceniła autorka rezolucji. „Kreml, zabiegając o narzucenie hegemonii w Europie Środkowej i Wschodniej, często sięga po argumenty natury historycznej, fałszując fakty. Federacja Rosyjska przedstawia państwa Europy Środkowej i Wschodniej jako należące do tradycyjnej strefy wpływów Rosji. Wszystko po to, by osłabić ich suwerenność – dodaje³⁶.

Raport Fotygi sugeruje także pogłębienie współpracy UE i NATO w zakresie strategii komunikacyjnej, wzmocnienie istniejącej przy Europejskiej Służbie Działań Zewnętrznych dziewięcioosobowej grupy zadaniowej ds. komunikacji strategicznej UE oraz zapewnienie większego wsparcia mediom w krajach sąsiadujących z UE, aby zwiększyć ich odporność na propagandę³⁷.

„Rosyjska propaganda stosuje więc narzędzia, które są idealnie dostosowane do jej adresatów. [...] Kreml, stosując wrogi Stratcom, dąży także do podzielenia Europy, uzyskania krajowego poparcia, a także stworzenia wizerunku upadających państw we wschodnim sąsiedztwie UE” – mówi raport polskiej europosłanki.

UE jest poważnie zaniepokojona szybko rosnącą aktywnością Rosji w Europie, dążeniem do zwiększenia rosyjskich wpływów; podkreśla, że znaczna część rosyjskiej komunikacji strategicznej ma na celu uznanie krajów Europy Środkowo-Wschodniej za należące do tradycyjnej strefy wpływów Rosji. Rosja wykorzystuje brak międzynarodowych uregulowań prawnych w takich kwestiach jak bezpieczeństwo cybernetyczne, a wszelkie dwuznaczności w tych kwestiach obraca na swoją korzyść³⁸.

Rosyjski politolog, pracownik naukowy fundacji Carnegie, Lilia Szewcowa bardzo precyzyjnie określiła rolę Ukrainy w imperialnej

Sprawozdanie Nr 97/2016, <http://www.senat.gov.pl/download/gfx/senat/pl/defaultopisy/296/8/1/097.pdf> [dostęp 24. 11. 2016].

³⁶ *Parlament Europejski wzywa...*

³⁷ Tamże.

³⁸ *Sprawozdanie na temat raportu...*

przeszłości Rosji: „Ukraina, wycofując się na Zachód, bierze na siebie legitymizację państwa rosyjskiego i Ukraina pozostaje księstwem moskiewskim, którego nikt nie zamieszkiwał. Rosja będzie musiała zacząć odliczać swoją historię nie od tysiącletniej historii chrześcijaństwa i chrztu Rusi, ale od Andrieja Bogolubskiego z XII wieku – i jest to zupełnie inna historia. Dlatego Ukraina ma wielkie znaczenie dla Rosji. Po pierwsze: Ukraina dla Rosji jest obroną własnej historii, a więc państwa. Po drugie, Ukraina stanowi dla Kremla jego własną legitymizację. Po trzecie, dzięki niej można uniknąć nowego Majdanu w Rosji. Wreszcie po czwarte, Ukraina jest wyzwaniem dla Europy i świata zachodniego, wstrząsa śpiącą, sparaliżowaną Europą i zdaje się mówić: «Państwo śpicie, a my walczymy o wasze wartości»»³⁹.

Za sprawą informacyjnego wpływu Rosji udało się połączyć na Ukrainie rzeczy nie do połączenia – narzucić pewnej części obywateli zupełnie obce wartości i ideały „russkiego mira”. To połączenie, które zresztą także można nazwać hybrydowym, jest jeszcze jedną cechą tej wojny. Osadzenie przedstawicieli jednego narodu w tradycjach kulturowych i koordynatach innego, wrogo nastawionego narodu i wykorzystanie takich ludzi przeciwko sobie nie jest praktyką rzadko spotykaną. Przypomnijmy chociażby janczarów. Na janczarów osmańskie imperium wychowywało chrześcijańskich jeńców lub dzieci podbitych narodów, a w tej wojnie Kreml wychował swoich janczarów na terytorium niepodległej Ukrainy. Zrozumienie narzędzi i technik stosowanych w tym celu przez Rosję jest niezwykle ważne, ponieważ tylko analizując i rozumiejąc je, można im stawić opór.

Narzucanie innym narodom obcych im celów jest tym, co sprawia, że wojna informacyjna staje się wojną. W służbę wojny informacyjnej wprzężono różne narzędzia komunikacji – od mediów do maili i plotek.

Medialne techniki manipulacji

Analizując materiały najważniejszych rosyjskich środków masowego przekazu, strony internetowe rosyjskich gazet w latach 2013–2016, można wyróżnić liczne stereotypy rosyjskiego myślenia o Ukrainie:

³⁹ Лилия Шевцова: Путин ищет новые способы удушения Украины, http://news.liga.net/interview/politics/3329055-liliya_shevtsova_putin_ishchet_novye_sposoby_udusheniya_ukrainy_.htm [dostęp 11. 01. 2016].

- Ukraina jest częścią Rosji i nie może istnieć bez niej, a to znaczy, że Ukraińcy stanowią grupę regionalną⁴⁰;
- język ukraiński nie istnieje, jest to dialekt, który wykształcił się z rosyjskiego pod wpływem Polski i Austro-Węgier⁴¹;
- Ukraina zachodnia jest centrum mafii, a Lwów jest jej stolicą;
- Majdan był przejawem agresji przeciwko Rosji⁴²;
- ukraińska kultura nie istnieje; wielu Rosjan sądzi, że oprócz ludowych piosenek i kilku pisarzy w Ukrainie jej nie ma, a pozostałe dziedzictwo kulturowe Ukraina zawdzięcza Związkowi Radzieckiemu,
- Krym jest częścią składową Rosji (stał się nią dopiero w XVIII w.);
- ukraińska armia zabija cywilów na wschodniej Ukrainie⁴³;
- etniczni Rosjanie są na Ukrainie zagrożeni, dlatego proszą Putina o obronę przed „banderowcami”;
- Ukraina cierpi z powodu kryzysu, w związku z czym setki tysięcy jej obywateli ubiegają się o azyl w Rosji;
- na południu i wschodzie Ukrainie odbywają się masowe ataki miejscowego wojska na cerkwie i synagogi.

Propaganda ma oddziaływać nie tylko na zwykłych ludzi, ale także na tych, którzy tworzą i wpływają na opinię publiczną: dziennikarzy, polityków, urzędników i biznesmenów. Najważniejsze metody wojny informacyjnej: monopol informacyjny, manipulacja faktami, bezalternatywne podawanie „potrzebnej” informacji, informacja „wyprzedzająca wroga”. Szczególną rolę odgrywa tu telewizja, ponieważ zarazem wpływa na wyobraźnię i emocje.

Jeden z raportów Centrum Eksperckiego Komunikacji Strategicznej (STRATCOM) dowodzi, że sukces propagandy Kremla zależy od stosowania urozmaiconych technik manipulacji⁴⁴.

⁴⁰ *Украина без России*, <http://novorus.info/news/yumor/42565-ukraina-bez-rossii-satuu-korotkiy-rolik.html>; *Россия без Украины*, *Украина без России*, <http://polit.ru/article/2006/09/28/kulikov> [dostęp 16. 04. 2016].

⁴¹ *Вассерман: Украинский язык – диалект русского*, <http://vz.ru/news/2009/3/16/265622.html> [dostęp 12. 03. 2016].

⁴² *Политнавигатор*, http://antimaydan.info/pravyj_sektor.html; <http://www.politnavigator.net/tag/%D0%BC%D0%B0%D0%B9%D0%B4%D0%B0%D0%BD/page/5> [dostęp 12. 03. 2016].

⁴³ *В угрупованні «ЛНР» «утілізують» убитих дітей*, http://ipress.ua/articles/v_ugrupovanni_inr_utylyzuyut_ubytyh_ditey_154000.html [dostęp 19. 01. 2016].

⁴⁴ *The Manipulative Techniques of the Russian Information Campaign against Ukraine*, <http://www.stratcomcoe.org/manipulative-techniques-russian-information-campaign-against-ukraine> [dostęp 5. 01. 2017].

W raporcie wymieniono następujące techniki⁴⁵:

- znaczenie/miejsce docelowe: umieszczenie zagadnienia w porządku programu informacyjnego; znaczenie wydarzenia może być podwyższone lub umniejszone ze względu na długość materiału i styl wypowiedzi (znaczenie głosu dziennikarza);
- świadectwo: stosowanie cytatów (z wykorzystaniem różnych źródeł) w celu poparcia lub zdyskredytowania wiadomości;
- cisza: unikanie przedstawiania argumentów drugiej strony;
- powtórzenie: wielokrotnie powtarzanie wiadomości w programach nawet przez kilka dni; przykładem może być raport o utracie zaufania obywateli ukraińskich do narodowych sił zbrojnych;
- autorytet: wykorzystanie osoby lub instytucji, która cieszy się zaufaniem publicznym i popularnością (prezydent Putin), lub innych organów (ministrów lub zaprzyjaźnionych państw) w zależności od potrzeby wzmocnienia pierwotnej wiadomości; na przykład Putin jako uosobienie najwyższej władzy komentuje każdą kwestię, która jest uznana za ważną;
- ekspertyzy: odwoływanie się do wiedzy specjalistycznej, która jest bliska władzy, ale nie jest z nią bezpośrednio związana; wykorzystanie ekspertów stwarza wrażenie istnienia wielu poglądów, a w rzeczywistości umacnia główną narrację;
- uproszczenie: pomijanie trudnych kwestii lub znaczących detali, tak by materiał miał jednolity, jasny wydźwięk;
- epatowanie wizją „zwykłego człowieka”: przytaczanie wypowiedzi „zwykłych” ludzi (na przykład widzów telewizyjnych) jako większości;
- ujednoczenie i zrównanie: łączenie problemów lub opisywanie procesów, których znaczenie – jeśli zostaną zetawione obok siebie – jest większe;
- etykietowanie i nazewnictwo: specyficzne, uproszczone słownictwo, mające na celu konstruowanie potrzebnego kontekstu (na przykład określenie grup terrorystycznych jako sił separatystycznych czy krymskiej administracji jako legalnego rządu Krymu);
- selektywne zestawianie różnic lub podobieństw, na przykład przyrównywanie Prawego Sektora na Ukrainie do partii faszystowskiej w Niemczech;

⁴⁵ Lista technik nie jest wyczerpująca, ponadto mogą one być używane w różnych kombinacjach. Techniki te wyłoniono podczas badania czterech rosyjskojęzycznych kanałów telewizyjnych, przy czym każdy nadawca stosował własny ich dobór.

- teoria „mniejszego zła”: tłumaczenie, że być może przedstawione rozwiązanie nie jest idealne, ale jest najlepsze w danym momencie;
- wyższość moralna: porównania służą podkreśleniu moralnej wyższości Rosji nad innymi narodami i państwami;
- hipotetyczna przyszłość: Rosja powinna być najważniejszym graczem w polityce światowej, więc wydarzenia muszą iść w „dobrym kierunku”;
- pseudowielość: różnorodność przedstawionych opinii jest selektywna lub niewystarczająca; tworzy się zbiór wielu źródeł informacji, zgodnych z dominującym przesłaniem (technika głównie wykorzystywana w krytyce Ukrainy, USA i demokratycznego Zachodu);
- jawne kłamstwo: jedna strona jest określana jako ofiara, bez dostarczania kontekstu i możliwości oceny, kto naprawdę jest ofiarą, a kto sprawcą;
- statystyka: wybór odpowiednich liczb i danych bez powoływanie się na źródła służy legitymizacji problemu lub punktu widzenia;
- budowanie modelu uczciwości i solidarności: sugerowanie tego, w jaki sposób zachowywać się w określonej sytuacji;
- zamieszczanie dużej liczby krótkich wiadomości na mikroblogach i serwisach społecznościowych (Facebook, Twitter, Instagram), promowanie niektórych haseł, sieci społecznościowych czy kont oraz dyskredytacja innych⁴⁶.

Podsumowanie

Autorzy opracowania stoją na stanowisku, że wojna na Ukrainie jest zbyt rzadko analizowana w prasie i innych mediach. Pierwszym wnioskiem po wydarzeniach w Ukrainie jest to, że w czasach, gdy informacja stała się bronią, dziennikarskie pytania „kto” i „dlaczego” powinny być priorytetowymi, wraz z pytaniami „kiedy” i „co”. Odpowiedzi na pytanie „kto” i „dlaczego” pozwoliłyby przełamać informacyjny hałas i lawinę kłamstw oraz umożliwiłyby przebicie się poza powierzchowność wiadomości w celu przedstawienia rzetelnej informacji i zapobieżenia rozprzestrzenianiu się dezinformacji.

Zaprezentowane przykłady i analizy prowadzą także do ważnych wniosków na temat możliwości samych mediów. Mogą one przez kreo-

⁴⁶ *The manipulative techniques...*

wanie dowolnych obrazów świata służyć nie tylko budowie ładu i pokoju, ale mają także możliwość tworzenia rzeczywistości alternatywnej, która, jak w analizowanych przypadkach, stanowi element niewypowiedzianej wojny nowego typu.

Bibliografia

- Antczak-Barzan A., Śliwa Z., Zaniewski R., *Wojna XXI wieku. Początki wojny „trzeciej fali”*, Vizja Press & IT, Warszawa 2016.
- Finland Plans to Set Up Centre to Counter ‘Hybrid’ Threats*, <http://uk.reuters.com/article/uk-eu-defence-finland-hybrid-idUKKBN13G1F2?il=0> [dostęp 24. 11. 2016].
- Giles K., *Russia’s Hybrid Warfare: A Success in Propaganda*, „Arbeitspapier Sicherheitspolitik” 2015, nr 1.
- Kłamstwa, manipulacja, przeróbka zdjęć. Tak rosyjska propaganda pokazuje wojnę w Ukrainie*, <http://niezalezna.pl/58108-klamstwa-manipulacja-przerobka-zdjec-tak-rosyjska-propaganda-pokazuje-wojne-na-ukrainie> [dostęp 17. 11. 2015].
- Liedel K., *Bezpieczeństwo informacyjne w dobie terrorystycznych i innych zagrożeń bezpieczeństwa narodowego*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2005.
- Ostrzeżenie przed rosyjską propagandą. Parlament przyjął ważną rezolucję*, <https://dorzeczy.pl/swiat/15254/Ostrzezenie-przed-rosyjska-propaganda-Europarlament-przyjal-wazna-rezolucje.html> [dostęp 08. 12. 2016].
- Parlament Europejski wzywa UE do działania ws. Rosji. Przyjęto rezolucję Anny Fotygi*, <http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/1695772,Parlament-Europejski-wzywa-UE-do-dzialania-ws-Rosji-Przyjeto-rezolucje-Anny-Fotygi> [dostęp 08. 12. 2016].
- Perry B., *Non-Linear Warfare in Ukraine: the critical role of information operations and special operations*, „Small Wars Journal” 2015, nr 14.
- Social Media as a Tool of Hybrid Warfare*, NATO StratCom COE, Riga, May 2016.
- Sprawozdanie na temat raportu w sprawie unijnej komunikacji strategicznej w celu przeciwdziałania wrogiej propagandzie stron trzecich, Bruksela, 11 października 2016 r., Sprawozdanie Nr 97/2016, <http://www.senat.gov.pl/download/gfx/senat/pl/defaultopisy/296/8/1/097.pdf> [dostęp 24. 11. 2016].
- Stupples D., *The Next War Will Be an Information War, and We’re Not Ready for It*, November 26, 2015, <https://theconversation.com/the-next-war-will-be-an-information-war-and-were-not-ready-for-it-51218> [dostęp 18. 04. 2016].
- The Manipulative Techniques of the Russian Information Campaign against Ukraine*, <http://www.stratcomcoe.org/manipulative-techniques-russian-information-campaign-against-ukraine> [dostęp 5. 01. 2017].
- Żuk-Łapińska L., *Problem tolerancji*, Wyd. UW, Warszawa 1991.
- Боевики Плотницкого отчитались о ликвидации террориста „Бэтмена”*, http://news.liga.net/news/politics/4615713-boeviki_plotnitskogo_otchitalis_o_likvidatsii_terrorista_.htm [dostęp 19. 11. 2015].
- В Луганске российские спецназовцы добивают остатки отряда Бэтмена*, <http://ru.tsn.ua/ukrayina/v-luganske-rossiyskie-specnazovcy-dobivayut-ostatki-otryada-betmena-istochnik-403753.html> [dostęp 19. 11. 2015].

- В Петербурге подожгли „фабрику троллей”, <http://www.fontanka.ru/2016/10/27/024/> [dostep 30. 10. 2016].
- В Питере здание „фабрики троллей” закидали коктейлями Молотова, <http://news.bigmir.net/world/1034574-V-Pitere-zdanie--fabriki-trollej--zakidali-koctejljamii-Molotova> [dostep 30. 10. 2016].
- В угрупованні «ЛНР» «утилізують» убитих дітей, http://ipress.ua/articles/v_ugrupovanni_lnr_utylizuyut_ubutyh_ditey_154000.html [dostep 19. 01. 2016].
- Вассерман: Украинский язык – диалект русского, <http://vz.ru/news/2009/3/16/265622.html> [dostep 12. 03. 2016].
- Вендик Ю., Европарламент призвал к борьбе с пропагандой Кремля, <http://www.bbc.com/russian/news-38080562> [dostep 09. 12. 2016].
- Гиркин призвал боевиков покинуть Донбасс после убийства „Бэтмена”, http://news.liga.net/news/politics/4637129-girkin_prizval_boevikov_pokinut_donbass_posle_ubiystva_betmena.htm [dostep 19. 11. 2015].
- Городской тупаж: блогер-пропагандист, <http://www.sobaka.ru/city/city/32942> [dostep 20. 11. 2015].
- Гусаров В., Русские пришли-2. Сколько стоит российская информационная война?, <http://sprotyv.info/ru/news/kyev/russkie-prishli-2-skolko-stoit-rossiyskaya-informacionnaya-voyna> [dostep 17. 06. 2016].
- Информационная война: пять примеров российской пропаганды, http://news.liga.net/articles/politics/993677-informatsionnaya_voyna_pyat_primerov_rossiyskoy_propagandy.htm/section1 [dostep 17. 11. 2015].
- Інформаційна безпека (соціально-правові аспекти), ред. В.М. Петрик, В.В. Остроухов, М.М. Присяжнюк та ін., Видавництво КНТ, Київ 2010.
- Колотий Н., Ляльководи свідомості, http://gazeta.dt.ua/technologies/lyalkovodi-svidomosti-_html [dostep 21. 10. 2016].
- Лилия Шевцова: Путин ищет новые способы удущения Украины, http://news.liga.net/interview/politics/3329055-liliya_shevtsova_putin_ishchet_novye_sposoby_udusheniya_ukrainy_.htm [dostep 11. 01. 2016].
- Лисичкин В., Шелепин Л., Третья мировая информационно-психологическая война, Академия социальных наук, Москва 2000.
- На службе роспропаганды: как „попередники” помогают Кремлю рисовать „страшилки” про Украину, <http://www.segodnya.ua/politics/pnews/na-sluzhbe-rospropagandy-kto-iz-poperednikov-pomogaet-kremlyu-risovat-strashilki-pro-ukrainu-694161.html> [dostep 16. 12. 2015].
- Назарук Т., Рік фейків: як брехала російська пропаганда, http://osvita.mediasapiens.ua/ethics/manipulation/tik_feyktiv_yak_brekhala_rossiyska_propagada/ [dostep 16. 12. 2015].
- Назарук Т., Російські ЗМІ використовують неіснуючу цитату Бісмарка, http://osvita.mediasapiens.ua/ethics/manipulation/rosiyski_zmi_vikoristovuyut_neisnuyu-chu_tsitatu_bismarka/ [dostep 17. 11. 2015].
- Петрик В.М., Сутність і особливості проведення спеціальних інформаційних операцій та акцій інформаційного впливу, „Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони” 2009, nr 3.
- Петрик В.М., Соціально-правові основи інформаційної безпеки, Видавництво Росава, Київ 2007.
- Петрик В.М., В.В. Остроухов, А.А. Штоквиш, Информационно-психологическая безопасность в эпоху глобализации, Київ 2008.
- Политнавигатор, http://antimaydan.info/pravyj_sektor.html; <http://www.politnavigator.net/tag/%D0%BC%D0%B0%D0%B9%D0%B4%D0%B0%D0%BD/page/5> [dostep

12. 03. 2016].
- Почепцов Г.Г., *Информационные войны. Новый инструментарий политики*, Эксмо, Москва 2015.
- Почепцов Г.Г., *Информация & дезинформация*. Видавництво Ника-Центр, Эльга, Київ 2001.
- Почепцов Г.Г., *Психологические войны*, Рефл-бук, Москва 2000.
- Присяжнюк Д. М., Застосування маніпулятивних технологій з боку Росії в ЗМІ України (на прикладі Криму), <http://vuzlib.com/content/view/1108/23> [dostęp 17. 04. 2016].
- Присяжнюк М.М., *Дезінформація та її роль у інформаційно-психологічних операціях*, <http://defpol.org.ua/site/index.php/en/archiv/olonkaavtora/106-2009-09-09-18-06-14> [dostęp 22. 05. 2016].
- Пу та його бандерлоги. Лінгвістична війна проти української державності, <http://www.ukrop-ua.net/publications/society/966-pu-ta-yogo-banderlogi.-lngvstichna-vy-na-proti-ukrayinskoj-derzhavnost.html> [dostęp 23. 02. 2016].
- Серов Л., *Дезинформируй и нападай. Дезинформация как оправдание войн*, <http://aktiv.com.ua/archives/6210>
- Серов Л., *О роли дезинформации в современных конфликтах и войнах*, „Зарубежное военное обозрение” 2011, nr 7 (772).
- Снегирев Д., *Что на самом деле случилось с полевым командиром ЛНР „Бетменом”*, <http://hvylya.net/analytics/politics/chto-na-samom-dele-sluchilos-s-polevyim-komandiroem-lnr-betmenom.html> [dostęp 19. 11. 2015].
- ТОП-10 маніпуляцій російських ЗМІ та соціальних мереж про Україну (ФОТО), http://texty.org.ua/pg/news/textynewseditor/read/54210/TOP10_manipulacij_rosijskyh_ZMI_ta_socialnyh_merezh [dostęp 17. 11. 2015].
- Топ-20 випадків нахабної брехні російської пропаганди, <http://www.myvin.com.ua/news/events/27599.html> [dostęp 17. 11. 2015].
- У Чехії створили підрозділ для боротьби з російською пропагандою, <http://www.eurointegration.com.ua/news/2016/10/21/7056242/> [dostęp 24. 11. 2016].
- Украина без России, <http://novorus.info/news/yumor/42565-ukraina-bez-rossii-samyu-korotkiy-rolik.html>; Россия без Украины, Украина без России, <http://polit.ru/article/2006/09/28/kulikov> [dostęp 16. 04. 2016].
- Украинские мифы, http://ruxpert.ru/%B5_%D0%BC [dostęp 12. 03. 2016].
- Улицкая Л., *Российские СМИ побили мировой рекорд по вранью*, <http://russian.rt.com/inotv/2014-06-12/Ulickaya-Rossijskie-SMI-pobili-mirovoj> [dostęp 20. 11. 2015].
- Шлапаченко В.М., *Дезінформація як спосіб інформаційно-психологічного впливу, „Інформаційна безпека людини, суспільства, держави”*, 2013, nr 2.
- Юдін О.К., *Інформаційна безпека держави*, Консум, Харків 2005.
- Як інформують „Перший канал”: польський КПП видають за російський, <http://www.unian.ua/politics/891927-yak-dezinformue-pershiy-kanal-polskiy-kpp-vidayut-za-rosiyskiy.html> [dostęp 16. 12. 2015].

Streszczenie

W artykule autorzy podjęli próbę analizy wojny informacyjnej i roli mediów w wojnie hybrydowej Rosji przeciwko Ukrainie. Jej kluczowym czynnikiem nie jest przewaga militarna, ale informacyjna i informatyczna. W tekście dokonano charakterystyki współ-

czesnej rosyjskiej propagandy, przedstawiono rolę mediów w wojnie informacyjnej i instrumenty medialnego oddziaływania na odbiorcę, a także kulisy tworzenia zmanipulowanych wiadomości oraz opinie środowiska międzynarodowego na temat działań Rosji. Artykuł zawiera opis i analizę licznych przykładów medialnych manipulacji.

Słowa kluczowe: wojna informacyjna, medialna manipulacja, Rosja, Ukraina, propaganda, dezinformacja

Summary

Media manipulation of information in the hybrid war Russia against Ukraine

The authors attempted to analyze the essence of the information war and the role of the media in the hybrid war Russia against Ukraine. Its key factor is not military, but technical and informative superiority. The text characterized contemporary Russian propaganda, media roles in the information war, and media impact tools for the recipient. The authors present also the circumstances of the creation of manipulated news and the opinions of the international community on Russia's activities. The article contains a description and analysis of numerous examples of media manipulation.

Key words: information war, media manipulation, Russia, Ukraine, propaganda, disinformation